

**STUDIA ETNOLOGICZNE
I ANTROPOLOGICZNE**

Tom 12

Dziedzictwo kulturowe „nadbagażem” codzienności?

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 3000

STUDIA ETNOLOGICZNE I ANTROPOLOGICZNE

Tom 12

Dziedzictwo kulturowe „nadbagażem” codzienności?

pod redakcją

**Haliny Rusek, Kingi Czerwińskiej,
Katarzyny Marcol**

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2012

REDAKTOR SERII: PUBLIKACJE WYDZIAŁU ETNOLOGII I NAUK O EDUKACJI

Robert Mrózek

REDAKTOR NACZELNY

Halina Rusek

RADA REDAKCYJNA

Irena Bukowska-Floreńska, Zygmunt Kłodnicki,
Rastislava Stoličná, Jan Kajfosz, Zenon Gajdzica, Aleksander Posern-Zieliński,
Czesław Robotycki, Teresa Smolińska, Miroslav Válka, Zuzana Beňušková

SEKRETARZ REDAKCJI

Magdalena Szalbot

ZESPÓŁ RECENZENTÓW

Jan Adamowski, Władysław Baranowski, Marian Gerlich, Janina Hajduk-Nijakowska,
Iwona Kabzińska, Ryszard Kantor, Jiří Langer, Lech Mróz, Teresa Smolińska,
Rastislava Stoličná, Wojciech Świątkiewicz, Ryszard Vorbrich

REDAKCJA

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej,
Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji UŚ
43-400 Cieszyn, ul. Bielska 62, tel. 33 8546 100
e-mail: halina.rusek@us.edu.pl

Publikacja jest dostępna także w wersji internetowej:

Central and Eastern European Online Library

www.cceol.com

Śląska Biblioteka Cyfrowa

www.sbc.org.pl

Spis rzeczy

Wstęp (Halina Rusek)	7
---------------------------------------	---

DZIEDZICTWO KULTUROWE W ROZWAŻANIACH TERMINOLOGICZNYCH

Krzysztof Gładkowski: Dziedzictwo kulturowe jako część osobowości i jego instrumentalizacja w życiu społeczno-politycznym	13
Andrzej Belkot: Problem wartościowania dziedzictwa kulturowego a jego funkcjonalne uwarunkowania w ujęciu kulturoznawczym	32
Grzegorz Odoj: Dziedzictwo kulturowe jako kluczowe pojęcie edukacji regionalnej. Rozważania terminologiczne	44
Michał Rauszer: Interpasywny i ideologiczny wymiar polityki dziedzictwa kulturowego	56
Rafał Paprocki: Eksploracja dziedzictwa kulturowego w aspekcie rynkowych zastosowań kodów kulturowych	67

DZIEDZICTWO KULTUROWE W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI

Katarzyna R. Łozowska: Dziedzictwo kompleksów. Kulturowa klęska Kresów? . . .	81
Michał Maleszka: Nostalgia bez pamięci. Spojrzenie na przestrzeń kulturową Warmii i Mazur	94
Marian Grzegorz Gerlich: Oswajanie wsi dolnośląskiej po II wojnie światowej przez ludność polską z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej	113
Tomasz Sitnik: Oswajanie nowej codzienności. O adaptacji i integracji kulturowej Kresowiaków na Śląsku Opolskim	138

DZIEDZICTWO KULTUROWE „NA SPRZEDAŻ”

Beata Hoffmann: Turystyka etniczna a doświadczanie kulturowej inności	153
Magdalena Banaszekiewicz: Pamiętki turystyczne – miniatura czy karykatura dziedzictwa kulturowego?	167
Elżbieta Nieroba: Popkulturowe mechanizmy kreowania światów minionych. Dziedzictwo kulturowe we współczesnych praktykach wystawienniczych	179
Katarzyna Orszulak-Dudkowska: Mieszkanie w stylu IKEA. Rozważania z obszaru etnografii zamieszkiwania	190

DZIAŁANIA NA RZECZ ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Ewa Gładkowska: Sztuka – potrzebna czy niepotrzebna pamięć miejsca?	207
Kinga Czerwińska: Konwencja o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO w perspektywie dyskursu antropologicznego	218
Jolana Darulová, Katarína Košťálová: Kultúrne dedičstvo – v politike, praxi a vzdelávaní (na príklade Slovenska)	229
Edyta Diakowska-Kohut: Polski Atlas Etnograficzny – wyzwania wobec współczesności	241

Wstęp

Próba zmierzenia się z nieco prowokacyjnym pytaniem zawartym w tytule niniejszego tomu nie powiedzie się bez dokonania najogólniejszej choćby refleksji nad istotą współczesnej kultury. Trudno byłoby nie uznać słuszności tezy, iż kulturę tę kształtują, „obrabiają”, „szlifują” i „okrawają” wszechobecne procesy globalizacyjne: intensyfikacja ogólnoswiatowych relacji społecznych wiążących oddalone od siebie miejsca, zacieśnianie stosunków społecznych, politycznych, ekonomicznych, kulturowych i w rezultacie wzrost współzależności w skali świata, który w coraz większym stopniu staje się „jednym światem”, a także proces powodujący kompresję czasu i przestrzeni, włączanie narodów w jedno światowe społeczeństwo podobnie żyjących ludzi.

Badacze i obserwatorzy procesów globalizacyjnych twierdzą, że nieustannie wzrasta ruchliwość ludzi, którzy w pewien sposób uwolnili się ze względnie homogenicznych społeczności z prostą drogą przekazu wzorów kulturowych w jednym kierunku: z pokolenia na pokolenie. Zmienia się codzienne życie ludzi we wszystkich regionach świata. Bliskie nam miejsca zatracają cechy odróżniające je od innych przestrzeni: regionów, lokalnych społeczności, narodów, stają się w coraz większym stopniu przestrzenią zhomogenizowaną. W tej przestrzeni dokonują się na niespotykaną do tej pory skalę dyfuzja kulturowa, migracja międzykulturowa, przemieszczanie się z kultury do kultury i nabywanie ich walencji, co powoduje, że możemy mieć nie jedną, ale wiele bliskich nam, „swoich” kultur. Zapanowała zgoda nie tylko na wieloznaczność, lokalność, wielość częściowych perspektyw, ale także na człowieka wielowymiarowego, o niejednorodnej, złożonej tożsamości, często wewnętrznie skłóconego ze sobą samym, zdeintegrowanego¹.

¹ Szerzej o tych procesach piszą: A. Giddens: *Socjologia*. Tłum. A. Szulżycka. Warszawa 2004; Z. Bauman: *Globalizacja i co z tego dla ludzi wynika*. Tłum. E. Klekot. Warszawa 2000; F. Fukuyama: *Koniec historii*. Tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski. Poznań 1996; R. Robertson: *Globalization. Social Theory and Global Culture*. London–Thousand Oaks–New Delhi 1992; J.A. Scholte: *Globalizacja. Krytyczne wprowadzenie*. Tłum. K. Ślęczka. Sosnowiec 2006;

Czy wobec tego żyjemy już w jakimś nowym, dotychczas nieznanym, całkowicie odmiennym od obecnego, wymiarze kultury? Czy jest to kultura globalna? Czy taka kultura, oparta na nowych technologiach, nowych systemach komunikacji, eklektyczna i bezczasowa w ogóle istnieje? Czy krąży po świecie jakiś uniwersalny zestaw wartości, norm i wzorów zachowania, który pochłania – i z czasem pochłonie – wszelkie kultury lokalne i odmienności kulturowe? Na te proste pytania nie znajdziemy, wbrew pozorom, zadowalających odpowiedzi. Można natomiast zgodzić się z coraz powszechniejszym stanowiskiem, iż współczesne procesy globalizacyjne mogą mieć zarówno homogenizujące, jak i heterogenizujące następstwa dla kultury. Homogenizuje się przede wszystkim kultura popularna, rozpowszechniana na docierającej do prawie każdego zakamarka świata fali kultury masowej, ale jednocześnie jesteśmy świadkami wzrostu kulturowego zróżnicowania na poziomie kultur lokalnych. Swoista odmienność, różnorodność jest dla tych kultur ważnym mechanizmem obronnym wobec naporu unifikacji i homogenizacji, a jednocześnie, paradoksalnie, stanowi skutek pojawienia się nowych możliwości promowania tej oryginalności i specyfiki poprzez media o globalnym zasięgu. Niektórzy badacze twierdzą, że kultura globalna tworzy zaledwie cienką warstwę pokrywającą różnorodność kultur, ludów, religii, tradycji i postaw ukształtowanych przez historię. Jednak trudno byłoby polemizować z tezą, że skoro zmienia się polityka i ekonomia, kultura także nie może pozostawać taka sama, a tym, co przede wszystkim wprowadziły do niej procesy globalizacyjne, jest rynek. Wydaje się, że kultura przybiera postać szerokiej oferty, z której różnorodne treści i wartości są swobodnie wybierane i komponowane ze sobą w postaci swoistego „materiału” do zaspokojenia własnych potrzeb. Ta kultura zawiera elementy podatne na wymianę i łączenie z innymi elementami o podobnej naturze – tworzy nowoczesny supermarket kultury², funkcjonujący na kształt wielkich centrów handlowych.

Według głosicieli tezy o opanowaniu współczesnej kultury przez rynek nasza tożsamość, tak jak dobra kultury, staje się przedmiotem indywidualnego wyboru i też nabywana jest w owym supermarkecie kultury. Ta tożsamość czerpie budulec z różnych tradycji, z wielu odmiennych od siebie sposobów egzystencji, konglomeratu ulepionego ze wzorów różnych kultur.

W. Burszta: *Globalizacja*. W: *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. Suplement. T. 7. Warszawa 1999; S. Huntington: *Zderzenie cywilizacji*. Tłum. H. Jankowska. Warszawa 2007.

² Zob. szerzej: R. Kapuściński: *Kultura narodowa w dobie globalizacji*. Referat wygłoszony na Kongresie Kultury Polskiej w 1999 roku; G. Mathew: *Supermarket kultury*. Tłum. E. Klekot. Warszawa 2005; J. Rifkin: *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*. Tłum. E. Kania. Wrocław 2003; U. Hannertz: *Skreolizowany świat*. W: *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*. Wybór i przedmowa M. Kempny, E. Nowicka. Warszawa 2004; T.H. Eriksen: *Małe miejsca, wielkie sprawy. Wprowadzenie do antropologii społecznej i kulturowej*. Tłum. J. Wołyńska. Warszawa 2009; E. Wnuk-Lipiński: *Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe*. Kraków 2005.

Czy zatem – wobec opisanych tu procesów – dziedzictwo kulturowe, wszystko to, co pozostawiła nam przeszłość, nie jest dla nas nadbagażem, pewną uciążliwością, kłopotliwym spadkiem, z którym nie zawsze wiadomo, co począć, a zlekceważyć nie wypada? Czyż nie jest to ta część kultury, którą darzymy szczególnym szacunkiem, uznajemy jej ważność dla naszego życia, ale nie dopuszczamy do tego, aby wywierała wpływ na nasze życie, sterowała nim? Postawmy kolejne ważne pytanie: Czy dziedzictwo kulturowe jest nam do czegokolwiek potrzebne? Zgodnie z duchem czasu możemy powiedzieć: tak, potrzebujemy go jako budulca swojej tożsamości – ta nasza płynna, niedookreślona tożsamość pozwala z nadbagażu dziedzictwa wybierać to, co chcemy, co nam się podoba, nie dopuszczając refleksji, czyje jest to dziedzictwo. Nasze, a może innych grup, ludów, narodów? Na półkach supermarketu kultury natrafimy od czasu do czasu na przeszłość. Może po nią sięgniemy, a może przejdziemy obok niej obojętnie?

Niniejszy tom „Studiów Etnologicznych i Antropologicznych” zawiera próby odpowiedzi na postawione tu pytania. Znajdują się w nim rozważania o dylematach definicyjnych wokół terminów „dziedzictwo kulturowe” i „tradycja” oraz analizy regionalnych wariantów spuścizny kulturowej i postaw współczesnych ludzi wobec nich, refleksje na temat nowych, oryginalnych sposobów poszukiwania kontaktu z odmiennościami kulturowymi i prezentowania kulturowej spuścizny, a także ujęcie problematyki dziedzictwa kulturowego z perspektywy kulturoznawczej, rozważania o turystyce etnicznej jako doświadczeniu „innego” oraz edukacji regionalnej, dla której dziedzictwo kulturowe stanowi kluczowe pojęcie. Tom kończą próby antropologicznego dyskursu nad funkcjami *Konwencji o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO* oraz nad Polskim Atlasem Etnograficznym z siedzibą w Cieszynie.

Halina Rusek

Redaktor
Olga Nowak

Projektant okładki i stron działowych
Aleksander Ostrowski

Redaktor techniczny
Małgorzata Pleśniar

Korektor
Lidia Szumigala

Łamanie
Bogusław Chruściński
Marek Zagniński

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISSN 1506-5790

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12 B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 16,0. Ark. wyd. 21,5.
Papier offset, kl. III 90 g Cena 30 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław